

7. teknik kongre

İSTANBUL'UN ELEKTRİK SORUNU

emo istanbul şubesi

UVK: 330.191.5 : 621.311.1 (560.ist.)

1. NEDEN İSTANBUL

Hemen belirtelim. İstanbul'un elektrik sorunu diyerek bir özelleme yapmak eğiliminde değiliz. Hele, "İstanbul Türkiye'nin en büyük kentidir. O yüzden İstanbul birçok hizmetlerinde ve bu arada elektrik hizmetlerinde serbest bırakılmalıdır. İstanbul enterkonnektd sistem içinde bulunmakla beraber, üretim, finans ve yönetim bakımından özel veya serbest bölge statüsüne kavuşturulmalıdır. Böylece halka hisse senedi satarak elektrik üreten şirketler kurmak mümkün olabilecektir"(1) biçimindeki Sanayi Odası uzmanlarının geliştirdiği bit özellemeden yana hiç değiliz.

İstanbul üç milyona yaklaşan nüfusu ile Türkiye'nin bir parçasıdır. İstanbul'un sorunları, Türkiye'nin genel sorunlarının bir parçasıdır. Her alanda olduğu gibi enerji alanındaki darboğazlar da İstanbul'a yansımaktadır. Ve bütün bunların yanında, İstanbul'da birkaç saatlik elektrik kısıntıları olurken, Adıyaman'da, Bitlis'de, Van'da Ağrı'da, Hakkari'de, Tunceli'de elektriğin ne olduğunu bilmediği ve nimetlerinden hiç yararlanmadığı için elektrik kısıntısının ne demek olduğunu bilmeyen binlerce insanımız vardır.

Soruna bu bütünsellik içinde ve İstanbul'un ekonomideki özel durumunu göz önüne alarak yaklaşmaya çalışacağız.

2. KISA TARİHÇE

Türkiye'de ilk elektrik tesisi, küçük bir birim de olsa Tarsus'da gerçekleştirilmişti. Güney Anadolu'daki ve. Özellikle Adana çevresindeki bugünkü

sanayi gelişmesi göz önüne alındığında, enerji alanındaki bu ilk atılım oldukça ilginçtir. Ancak, enerji alanındaki daha sonraki gelişmeler İstanbul'da olmuştur. İstanbul'da ilk kez 1914 yılında önce tramvaylara ve sonra da sayıları iki "bin olan abonelere enerji verilmiştir. Bu amaçla 258 metrelik elektrik şebekesi ve 60 adet indirici trafo merkezi kurulmuştur.

Bu ilk başlangıç için ilişkiler 1910 yılında kurulmuştur. 1908 Jöntürk hareketi sonrası merkezi Peşte'de bulunan Ganz Şirketi ile kurulan ilişkilerde şirkete önemli imtiyazlar verilmiştir. Hükümet, İstanbul'un Rumeli yakası için şirkete tam elli yıllık bir imtiyaz vermiştir. Böylece İstanbul'un elektriği daha başlangıcında yabancı ellere terkedilmiştir.

Tesisler işletmeye açıldıktan sonra Ganz Şirketi hisse senetlerinin tamamını Belçikalı Sofina Şirketine devretmiştir. Bu devirde de İstanbul halkı lehine bir gelişme olmamıştır. Şirket bir yabancı elden başka bir yabancı ele geçmiştir. Üstelik yeni şirket genişlemeye başlamıştır. 1931 yılında Sofina Şirketi Kadıköy Elektrik ve Havagazı Şirketini de satın alarak şehrin Anadolu yakasına ve Adalara enerji vermeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra da devam eden bu imtiyazlar 1938 yılında sona ermiştir. Genel olarak yabancı şirketlere tavır alındığı, eski imtiyazların geri alındığı o günlerde Sofina Şirketinin imtiyazı da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından satın alınmıştır. Aynı görev 3480 sayılı kanunla kurulan Bayındırlık Bakanlığına bağlı İstanbul Elektrik İşleri Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Bir yıl sonra da İstanbul'un elektrik işleri 3645 sayılı kanunla Belediye'ye devredilmiştir. Enerji alanında bu gelişmeler olurken gaz işleri ayrı bir şirket halinde devam etmiştir. Ancak 1945 yılında, devletçilik politikasına uyularak 4762 sayılı yasa ile bu imtiyaz da Türkiye Hükümeti tarafından satın alınmıştır. Bu hizmetler de İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Günümüze kadar da İstanbul'un elektrik, gaz ve ulaşım sistemleri aynı Genel Müdürlük bünyesinde yürütülmüştür, yürütülmektedir.

Burada kısaca acı bir gerçeğe değinmekte yarar vardır. Yabancı şirketlerin denetiminde başlayan İstanbul enerji sistemi birçok aşamalardan sonra devletleştirilmiştir. Eski imtiyazlar karşılığı milyonlarca lira ödenmiş ve sistemin devletleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Ancak, bütün bu çabalar bugün boşa gitmektedir. Bir yandan finansman gücünü gerekçe gösterilerek Dünya Bankasının İstanbul Enerji sistemine el atmasına yol açılmaktadır. Dünya Bankasının ileri sürdüğü koşullar sonucu yabancı şirketler yeniden sahneye çıkmaktadır. Örneğin LETT'nin yeniden düzenlenmesi için Sofretu Firması devreye girmektedir. Açıkçası, Belçika'nın Sofina Şirketi gitmekte, Fransa'nın Sofretu Şirketi gelmektedir.- Üstelik bu arada Sofina'nın gitmesi için milyonlar ödenmiştir. Ve Sofretu'nun gelmesi için de milyonlar ödenmektedir. Türkiye'nin genel gelişim çizgisi enerji alanında da oldukça net bir şekilde yansımaktadır. Cumhuriyetin ilk döneminde başlayan ve bir süre devam eden imtiyazlı "yabancı şirketlere karşı tavır" giderek "yabancı şirketlerden yana tavır" haline dönüşmüştür. Mevcut ekonomik yapının ve

içinde bulunduğumuz dünya sistetnini-n zorunlu sonucunu elektrik alanında da kendini göstermiş ve Belçika'lı Sofina gitmiş, Fransız Sofretu gelmiştir.

İstanbul'un enerji ihtiyacı 1952 yılına kadar yalnız Silahtarağa Santralından karşılanmakta idi. 1952'den sonra Etibank santrallerinden ve 154 kV'luk enterkonekte şebekesinden enerji alınmaya başlanmıştır. Silahtarağa Santralının toplam gücü 110 KV'dur. Bugün de ilk kurulduğu şartlarda çalışmaktadır. Santralin gelişmesi, gücünün artırılması doğrultusunda hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Günümüzde en pahalı enerji üreten sistemdir. Silahtarağanın karşılayamadığı enerji önce Etibank, daha sonra da TEK tarafından karşılanmıştır.

Bu kısa tarihçeyi tamamlamadan önce son olarak bir konuya daha değinmek gerekir. Özellikle bugünlerde çeşitli çevrelerden gelen önerilerle de ilgili olan İstanbul elektrik sisteminin bir anonim şirkete devredilmesi gibi bir konu vardır. Bu konu bugün Sanayi Odası, İETT ve Dünya Bankası kredisi ile başlatılan birkaç araştırmayı yürüten Sofretu firması tarafından savunulmaktadır. Bu öneri aslında yeni değildir. Demokrat Parti döneminde 19.10.1952 tarihinde 3/15534 sayılı bir kararname çıkmıştır. Bu kararname ile Kuzey Anadolu Elektriklendirme T.Anonim Şirketinin kurulmasına Etibank memur edilmiştir. Ancak, beş yıl içinde kurulması gereken bu şirket kurulamamıştır. Bereket versin ki kurulamamıştır. Çünkü, kararnamenin özü, aslında kârlı olan bir sektöre özel sermayenin girmesini sağlamak idi. Kararnamede ortak olabilecek olanlar şu şekilde sıralanmış idi: Etibank, İstanbul dahil elektrik alan bütün belediyeler, elektrik alacak özel ve resmi fabrikalar, hakiki ve hükmi şahsiyetler. Şirket üreticilik ve iletilicilik görevini yapacaktı. "Her mahallede bir milyoner yaratmak" projesini gerçekleştirme yolunda İstanbul Elektrik İdarefesi de görevini yapacaktı. Ama Etibank gerekli girişimleri beş yılda tamamlıyamadı. Özel sermaye de o gün için bu kârlı sektöre giremedi, özel sermaye bugün ise sınırları tekrar zorluyor. Yeni anonim şirket önerilerinin temeli ve tarihçesi budur.

3. GÜNÜMÜZDEKİ DURUM

Bugünkü durumdan hiç kimse memnun değildir. İstanbul halkı şikayetçidir. Çünkü sık sık elektrik kesilmeleri olmaktadır. Enerji yetersizliğinden ve şebeke arızalarından doğan kısıntılar halkı doğrudan etkilemektedir. Gecekondu bölgelerinde oturanlar enerjinin kendilerine kadar ulaşmamasından şikayetçidir. İskan izni olmadan enerji verilmediği için hatlardan parasız enerji almak yoluna gidilmektedir. Frekans ve voltaj düşüklüklerinden dolayı evlerdeki araçlar sık sık bozulmaktadır.

Sanayiciler de aynı şekilde şikayetçidir. Elektrikğin kısılması demek, sanayici için üretimin durması demektir. Bazı makineler için elektrikin kesildiği süreden daha çok bir zaman süresinde makinelerin* işleyememe durumları vardır. Frekans ve gerilim düşüklükleri birçok aletlerin verimli işleyememesine veya bozulmasına neden olmaktadır. Ürünlerin kalitesinde düşüklük olmaktadır. İşçi-

ler için enerji sorunu hayati önem arz etmektedir. Makine başındaki bir işçi, enerji kesilmesinden dolayı her an bir iş kazası ile karşı karşıyadır.

Enerjinin perakende satışını yapan İETT durumdan şikayetçidir. TEK ile yetki anlaşmazlıklarından doğan bir yığın sorunu vardır. Enerjinin üretimini ve iletimini yapan TEK için de durum aynıdır. İETT'nin sürekli borçlu durumda olmasından şikayetçidir. Yetkilerin iyi bir şekilde tanımlanması olmasından doğan sürtüşmeler vardır.

Genel olarak sorun enerji yetersizliği ve enerjinin kalitesizliğidir. 34,5 kV olması gereken gerilim 29-30 kV'a kadar düşmektedir. Bunun şehir ceryanına yansımaları sonucu 220 volt olması gereken gerilim 120-140 volta kadar düşmektedir. Çok sık voltaj dalgalanmaları olmaktadır. Örneğin Safraköy'de Zetip fabrikasının gerilim kaydedicisinde bir ayda küçüklü büyüklü onyed bin değişim kaydedilmiştir.

İstanbul'a verilen elektrik enerjisinin yetersiz ve kalitesiz oluşu, değeri yüzmiyonlarla ölçülen kamu zararına yol açmaktadır. Enerjiyi müşteriye satamayan İETT hazır müşteriye enerji satamaktan dolayı zarar etmektedir. Elektrikli alet kullanan tüketiciler aletlerinin ömrü kalitesiz enerji yüzünden kısalmaktadır.

İçinde bulunduğumuz 1975 yılında İstanbul'da Ocak ayında yarım saat, 4 Şubatla 21 Mart arasında her gün birbuçuk saat olmak üzere toplam 67,5 saat ve 21 Şubatla 26 Şubat arasında her gece yarımşar saat süre ile enerji kısıtlaması uygulanmıştır. Bunun dışında çeşitli semtlerde geçici arızalardan dolayı ve onarım amacıyla tespit edilemeyecek sürede kesintiler yapılmıştır.

Bu kısıntılardan dolayı üretimde doğabilecek kaybın düzeyi son derece üzüntü vericidir. Bugün Gaziantep gibi küçük ve orta büyüklükteki imalathanelerin bulunduğu ve yeni sanayii tesislerinin kurulduğu ve fabrika ve imalathane sayısının İstanbul'a oranla çok geride olduğu bir ilde bile bir saatlik elektrik kesilmesinin 750 000 liraya mal olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye sanayinin yaklaşık olarak % 60'mı barındıran İstanbul'da bir saatlik elektrik kesilmesinden doğabilecek kaybın onmilyonlar düzeyinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Son yıllarda sürekli elektrik kesilmelerinin İstanbul'da yılda 70-100 saat arasında değiştiği göz önüne alındığında, İstanbul'daki yıllık toplumsal kaybın en azından bir milyar lira olduğu söylenebilir.

1975 yılı henüz bitmediği için bu yılın elektrik kesilmelerinin İETT'ye maliyeti henüz bilinmiyor. Ancak 1973-1974 yıllarının bilançoları çıkarılmıştır. Geçen yıl sürekli olarak İstanbul'da 110 saat kadar elektrik kesintisi olmuştur. Ayrıca 24 kez herbiri iki dakika ile 1,5 saat arasında değişen sınırlamalar olmuştur. Bu kesilmeler nedeniyle 38 087 bin KWh enerji verilememiştir. Yüksek gerilimdeki değeri 34,5 kV olması gereken enerjinin 29,9-30,5 kV arasında kalması da toplam 83 114 853 KWh daha az aktif enerji çekilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca şebeke kaybı % 14,4'e çıkmaktadır. Bu ise yaklaşık olarak 100 milyon KWh'lık fazla enerji kaybı demektir. Böylece İETT yaklaşık 250 milyon KWh enerjiyi satamamış olmaktadır. Bir KWh enerjide İETT'nin kârı beş kuruş

kadardır. Dolayısıyla 1974 yılı içinde gerilir; düşüklüğü, şebeke kaybı ve kısıtlamalar nedeniyle satılmayan enerji İETT'ye 12,5 milyon lira gelir kaybına yolaçmıştır.

Bugünkü durum konusunda son olarak şunu diyebiliriz. Bundan yaklaşık altı yedi ay kadar önce bugün Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve birkaç gün önce de Başbakan "bu yıl artık enerji sıkıntısının olmayacağını, bundan böyle de enerjinin bir sorun olmayacağını" söylemişlerdi. Çok zaman geçmesine rağmen bu açıklamaların gerçekçi olmadığı anlaşılmıştır. Daha geçen hafta İstanbul halkı elektrik kısıntılarını yaşadı. Bundan böyle de elektrik kısıntıları yaşanacak. Özellikle enerjinin en çok kullanıldığı Ocak, Şubat ve Mart aylarında bu sıkıntı daha da artacak. Enerji kısıntılarına neden olan temel sorunlar çözümlenene dek bu kısıntılar devam edecek. Bütün vaatlere ve umut verici sözlere rağmen.

4. ENERJİ SORUNUNUN NEDENLERİ

4.1. Genel Yaklaşım

Yazının başında da belirttiğimiz gibi sorun sadece İstanbul'a özgü bir sorun değildir. Tüm Türkiye'ye özgü bir sorundur. Hatta, Türkiye gibi tüm geri kalmış ülkelere özgü bir sorundur. Türkiye'deki mevcut ekonomik yapı gerçekçi, tutarlı ve halktan yana bir programa ve plana sahip değildir. Üretim anarşiktir. Üretimdeki bu anarşik yapı her sektöre olduğu gibi enerji sektörüne de yansımaktadır. Nüfusu hızla artan ve cumhuriyetin ilk yıllarında onüç milyon iken bugün kırk milyon aşan Türkiye, bu hızlı artışa ve hızlı kentleşmeye paralel dengeli bir ekonomik büyümeye sahip değildir. Türkiye'de kişi başına enerji tüketimi 1938'de 17 KWh iken 1970'de bu sayı 245 KWh'a yükseltilmiştir. Bu sayı ise yetersizdir. Yunanistan'ın bugünkü durumunun dörtte biri, Ortak Pazar ülkelerinin ise onda biri kadardır. Bütün bunların nedeni ise enerji politikasının dışa bağımlı oluşudur. Türkiye gerçeklerine ters düşen petrole dayalı bir enerji politikası izlenmiştir. Türkiye'nin mevcut potansiyelinin gerektirdiği hidrolik enerji ve kömüre dayalı enerji üretimini esas alan yatırımlara yönelik bir enerji politikası izlenmemiştir. Hala da izlenmemektedir. Enerji sektörüne ayrılan finansman son derece sınırlı ve yetersizdir. Uzun vadeli bir enerji planlaması yapılmamıştır. Yapılan yatırım planları da, Keban örneğinde görüldüğü gibi zamanında bitmemekte, hesaplanan maliyetlerin çok üzerine çıkıl-

Türkiye toplamına göre %

Sanayi	55-60
Ticaret	60-70
İthalat	39
thraceat	13
Üniversite eğitimi	54
Elektrik tüketimi	18-20
Konaklama tesisleri	44
Yerli konut ve apartman	48
Kamu gelirleri	60

Tablo 1.

maktadır. 1975'deki enerji üretimi konusundaki plan hedefi 16,7 milyar KWh'dır. Ancak yapılan tahminler bunun 14 milyar KWh'ının gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Görüldüğü gibi, bu yıl da 2 milyar KWh'ın üzerinde bir enerji açığı vardır. Öyle anlaşılıyor ki, bu açık her yıl giderek artacaktır. Çünkü temelde bir siyasal tercih konusu olan bağımsız, Türkiye gerçeklerine dayanan ve halk yararına bir enerji politikası bugün için gündemde değildir. Tersine, dışa bağımlılığı pekiştiren gelişmeler olmaktadır. Bunun en son örneği enerji ajansı konusudur. Enerji alanında yeni bir NAO niteliğinde olan bu ajansa girmekte kararlı görülen siyasal iktidarlar Türkiye'nin enerji sorununa gerçekçi bir çözüm getiremezler. Bunun için, bağımsız bir enerji politikasının gereklerini yerine getirecek siyasal iktidar sorunu çözümlenene kadar, Türkiye'nin enerji sorununun çözümleneceğini ve İstanbul'daki elektrik kısıntılarının sona ereceğini beklemek aşırı bir hayalciliktir.

4.2. İstanbul'un özel Durumu

Bir yandan Türkiye'nin genel enerji sorunu İstanbul'a yansırken, bir yandan da bu sorunları daha ciddi bir duruma getiren İstanbul'un özel koşulları vardır. İstanbul bugün üç milyona yaklaşan nüfusu ile Türkiye'nin en büyük kentidir. Hızlı bir kentleşme olayına sahnedir. Türkiye nüfusunun yaklaşık onda birini barındırmaktadır. Türkiye'nin sanayii, ticareti, yüksek öğrenim kurumları, kamu gelirleri açısından önemli bir yeri vardır. Bu önem 1970 sayılarına göre Tablo 1'deki biçimde ortaya çıkmaktadır:(2).

Aşağıdaki sayılardan da izlenebileceği gibi, İstanbul'un Türkiye'nin genel yapısı içindeki yeri ile İstanbul'daki enerji tüketimi ters orantılı-

	1971	Artış	1972	Artış	1973	Artış	1974	Artış
Türkiye brüt enerji üretimi (milyar KWh)	9,781	13,4	11,242	14,9	12,361	10		
Metropol İstanbul tüketimi (milyar KWh)	1,914	6,95	2,147	12,2	2,328	8,5	2,409	3,5
İstanbul'un Türkiye'deki payı (yüzde)	19,6				19			

Tablo 2.

İstanbul'un Türkiye elektrik enerjisi tüketimindeki yeri.

dır. Sanayiın % 60'inin, ticaretin % 70'inin bulunduğu İstanbul'da enerji tüketimi Türkiye'deki genel tüketimin ancak % 20'sini oluşturmaktadır. Ekonomik yapıdaki dengesiz dağılım, enerjideki dengesiz dağılımla bir kat daha perçinlenmiştir. İstanbul'daki hızlı nüfus artışı, ki bu artış her beş yılda Z 30'u bulmaktadır, beraberinde hızla artan bir enerji talebini getirmektedir.

Tablo 2 ve Tablo 3'ten de görüldüğü gibi İstanbul'un enerji talebi çığ gibi büyümektedir. Türkiye'nin genel enerji politikası bu hızlı artışı karşılayabilecek güçte değildir.

4.3. Yönetimdeki Anarşi, Yetki ve Sorumlulukların Tanımındaki Anlaşmazlıklar

Enerji sektörünün kendi içinde, enerjinin karakterine ters bir takım uygulamalar vardır. Örneğin bir bütün olan enerji üretimi, iletimi ve dağıtımını çeşitli nedenlerle bölünmüştür. Kimin hangi hizmeti yapacağı kesin değildir. Uzun bekleyişlerden sonra çıkan Türkiye Elektrik Kurumu yasası yetersizdir. Bir yandan enerji hizmetlerinin tek elde toplanması amaçlanmıştır. Öte yandan ise barajların planlanması ve yapımı Devlet Su İşlerine, kömür santrallerinin ihtiyacını karşılayacak kömür Türkiye Kömür İşletmesine verilmiştir. Bu kurumlarla TEK arasında da hiçbir koordinasyona gidilmemiştir. Dolayısıyla, enerji sektöründe üretim için merkezi bir planlama olanaksız bir hale gelmiştir. Aynı durum dağıtım için de söz konusudur. Enerji dağıtımını bir taraftan TEK, diğer taraftan da Yol Su Elektrik, İller Bankası ve İstanbul'da İETT yapmaktadır. Bu kurumlar arasında da bir koordinasyon yoktur. Yetki ve sorumluluk tanımlaması net bir şekilde geliştirilmemiştir, örneğin, İstanbul'da Kartal'da bir fabrikaya bir yandan TEK, diğer yandan İETT aynı anda elektrik satmak durumundadır. Kurumlar adeta rüşteri kapma durumuna itilmiştir. Aynı hizmet alanındaki bu olumsuz yarış, şebekelerin gelişmesini bile engellemektedir, örneğin İstanbul'daki Uç enerji alım merkezinin sayısı, gerekli olmasına rağmen, İETT tarafından artırılmamaktadır. İETT kendi açısından haklıdır. Çünkü kendi kâr etmeyi hedefleyen bir kuruluştur. Enerjiyi üç merkezden satın almaya devam ettikçe her merkeze düşen enerji miktarı fazla olacak ve böylelikle toptan enerji almanın, getirdiği indirimden yararlanılacaktır. Eğer merkezlerin sayısı artırılırsa, her merkeze düşecek enerji alımı azalacak, dolayısıyla indirimden daha az yararlanılacaktır. Sadece ve sadece bu açıdan İstanbul için gerekli olan enerji alım merkezlerinin sayısı artırılmamaktadır.

Bugün İstanbul ve civarındaki onsekiz belediyenin

elektrik hizmetleri İETT tarafından yürütülmektedir. Bütün bu belediyelerin alanlarına giren kollarında İstanbul Belediyesi tek başına karar almaktadır. Bu işleyiş hem alınan kararların yeterince uygulanmaması, hem yapılanların iyi bir şekilde denetlenememesini getirmektedir. Ne İstanbul Belediyesi, İETT ve TEK arasında, ne de İstanbul Belediyesi ile çevre belediyeleri arasında bu alanda yeterli bir koordinasyon yoktur.

İETT'nin yapısında yeterli bir demokratik işleyiş yoktur. Yıllık bütçesi iki milyara yaklaşan bir kurumun yönetim ve karar organı olan İdare Encümeni Genel Müdür emrinde çalışan idare memurlarından kuruludur. Bu ise sıhhatli bir demokratik işleyişi engellemektedir.

4.4. İşletmedeki Aksaklıklar

Bugün için İstanbul şebekesi genel olarak kapasite bakımından yeterli olabilir. Ancak, her geçen gün artan talebi ve enerji tüketimini karşılayacak biçimde şebekenin kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Bunun için gerekli olan yatırımlar yapılmamaktadır. Bunun yanında mevcut şebekenin bakımı ve işletmesi yetersizdir. İşletmedeki aksaklıklar bugün İstanbul'daki enerji sıkıntısının önemli bir nedenidir.

Oldukça yaygın bir alanı kapsayan şebekenin bakım ve onarımını yapacak yeterli taşıt ve diğer araç gereçler yoktur. Halen elektrik işletmesinde yirmi kişiye bir araç düşmektedir. Oysa, modern tesislerde bu alan üç kişiye bir araç şeklindedir.

Transformatör merkezlerinin ve hava hatlarının yıl ilk periyodik bakımlarına yeterli önem verilmemektedir. Bu işle ilgili kişi ve araç sayısı son derece azdır.

Yük dağıtım hizmetleri yetersizdir. Röle sistemlerinin gözetim ve koordinasyonunda aksaklıklar vardır. Hatta bu işle görevli uzman mühendisler bile bulunmamaktadır. Bu ise şebekede arıza olmadan elektrik kesilmeleri meydana gelmesine, kesilmeleri gereksiz yere uzamasına ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Hızla artan gecekondulara iskan izni olmadan enerji verilmemektedir. Bu gecekondularda kaçak enerji kullanımına yol açmaktadır. 1971 hesaplarına göre 95 700 000 KWh'lık, yani 30 987 730 liralık frot kaybı bu konunun önemini sergileyecek düzeydedir.

110 voltluk şebekelerin ve abonelerin 220 voltluk çevrilmesinin yeterince hızlı yapılamaması, işletme ve ekonomik bakımdan olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Alçak gerilim şebekelerinin kapasiteleri artırmakta, gerilim düşümleri ve kayıplar azalmamaktadır.

	1973	1976	1979	1982	1985
Güç talebi	510	758	1097	1511	2029
Enerji talebi (milyon KWh)	2 412,6	3 585,6	5 189,3	7 147,6	9 597,9
Nüfus başına tüketim (KWh)	799	1042	1344	1662	1967

Tablo 3. İstanbul'un gelecek 10 yıldaki enerji ihtiyacı tahmini.

4.5. Personel Sorunu

Bugün İETT'de çalışanların çoğu iktisat statüsündedir. Mevcut personel rejimi ile İETT'de yetkin personel bulundurmaya kolay değildir. Bulunsa bile bu personelin verimli bir şekilde çalışmasını sağlayacak maddi ortam yoktur. Yan ödemelerini bile zamanında alamayan, ayrı katsayı ile yılların fiyat artışlarının altında ezilen bir personelden verimli bir çalışma beklemek zaten haksızlık olur. Bu yüzden işler yürümektedir. Şebeke teknik bakımdan yeterince işletilememektedir. Tahsildar kadrosu yeterince para toplayamamaktadır. Bütün bunların ardından da doğal olarak, bugün İstanbul'daki herkesin bildiği olağanüstü mekanizmalar işlemeye başlamıştır. İETT'yi kurum olarak, çalışanlarını da kişiler olarak son derece rahatsız eden bu duruma İstanbul'un elektrik hizmetlerinin yürütülmesinde önemli bir sorundur. Personel rejimi değişmedikçe de böylece sürüp gidecektir.

4.6. Finansman Sorunu, Dünya Bankası İlişkileri

İETT İstanbul'un elektrik sorununa çözüm bulmak amacıyla büyük yatırımlar yapmak durumundadır. Yeni araştırmalar yapılacaktır. İdarenin kendi bünyesinde yeniden düzenleme yapılacaktır. Şebeke genişletilecektir. Bütün bunlar ise finansman sorunudur. Finansman konusuna ilişkin olarak İETT'nin bünyesinde çelişkili bir örgütlenme vardır. İETT'nin elektrik bölümü kâr eden tek bölümdür. Diğer iki bölüm, gaz ve ulaşım bölümleri zarar etmektedir. Ve bu iki bölümün zararı elektrik bölümünün kârı ile kapatılmaktadır. Çelişki buradadır. En çok yatırıma ihtiyacı olan bölüm kâr etmekte, ama kârını kendi alanındaki yatırımlar için kullanmamaktadır. Böylesine bir olanak varken, gaz, ve ulaşım bölümünün zararlarını kim karşılayacak, yoksa halkın kullandığı otobüsleri yedi buçuk lira mı yapalım gibi bir yaklaşımla finansman sorununa dışardan çözüm arama çabaları geliştirilmektedir. Bu çabalar da, bir yandan özel sermayeye bu kârlı alana sokmayı sağlayacak anonim şirket veya bu alandaki yabancı müdahaleyi güçlendirecek Dünya Bankası kredileri konusunu gündeme getirmektedir.

Burada, özellikle Dünya Bankası konusuna kısaca değinmek gerekirse: Dünya Bankası, iddia edildiği gibi bir yardım bankası değildir. Başkanı olan Robert McNamara bugün bütün dünyanın lanetlendiği Amerika'nın Vietnam müdahalesinin baş mimarıdır. Bankanın verdiği kredilerin bir çok sakıncalı yanları vardır:

- Dünya Bankasının kredi verdiği % 7,25-8,25 faizden daha düşük faizle krediler bulunabilir.
- Dünya Bankası kredi verdiği ülkelere, kapitalist ülkelerden mal alma şartını koymaktadır. Oysa İETT'nin ihtiyacı olan elektrik araçlarının çoğu sosyalist ülkelere çok daha ucuza satın alınabilir. Örneğin, İETT kendi olanakları ile son yıllarda yaptığı siparişlerde büyük transformatorler, 25 kV'lık merkez teçhizatı, kablolar gibi malzemeleri Doğu Almanya'dan almıştır. Çünkü, yarı yarıya ucuzdur. Dünya Bankası böyle sine elverişli bir yolu tıkamaktadır.
- Dünya Bankası kredilerinden büyük bir kısmı, yine kredi anlaşması koşulu ile, yabancı kontrol-

lük ve müşavirlik hizmetlerine gitmektedir. Örneğin İETT için yapılan on dört milyon dolarlık anlaşmada, proje ve müşavirlik hizmetleri için yaklaşık 1,2 milyon dolarlık bir dış ödeme yer almaktadır. Yerli personeli hala dokuzuncu kat-sayıda bekletirken ve nitelikli kadroları özel sektöre iterken, bir kredinin onda birini yabancı teknik hizmet ithali için ayırmak Türkiye gerçeklerine ters düşmektedir.

- Dünya Bankası verdiği krediyi politik bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin, Afşin-Elbistan projesi için kredi vermeden önce, enerji fiyatlarının artırılması gibi bir ön koşul ileri sürmektedir. Örneğin, İETT ile başka bir kuruluş arasındaki ilişkiler konusunda en son karar organı Dünya Bankası olmaktadır.

Gerek Dünya Bankası gerekse yabancı firmalarla ilişkilerin İETT'ye olumlu sonuçlar getirmediği de neyle de sabittir. Örneğin, İETT son dört beş yıl içinde Fransız firmalarına beş milyon lira tutarında etüt işleri yaptırmış fakat bunlardan hiçbir yarar sağlayamamıştır. 1969 yılında Fransız Sofrelec firmasına üretim vasıtaları ve dağıtım şebekesinin 1985 yılına kadarki durumu etüt ettirilmiştir. 1 416 000 TL'na mal olan bu inceleminin üretimle ilgili bölümü TEK'in çalışma alanlarına girdiği için Bakanlık tarafından reddedilmiştir. Dağıtımla ilgili bölüm de Bakanlık tarafından ilgiye değer bulunmamıştır. Raporunda İstanbul'da tesis edilecek besleme merkezlerinin 154/10-20 kV'luk olması öneriliyordu. Bakanlık bunu uygun görmedi. Çünkü, Türkiye gerçekleri besleme merkezlerinin şimdiye kadar olduğu gibi 254/34,5 kV'luk olmasını gerektiriyordu. Sonuç olarak bir buçuk milyon lira boşu boşuna Fransız Sofrelec Firmasına verilmiş oldu.

Ne yazık ki örnek bir tek değildir. Sofrelec Firmasının, Türkiye'nin gerçeklerine ters düşen öneriler geliştirdiği biline biline ve firmanın önerileri Bakanlık tarafından reddedilmesine rağmen bu yabancı firmaya yeni ihaleler verilmiştir. Gaz türbinleri ve 154/10 kV merkezler hakkında Sofrelec'e sözlü siparişle birer fizibilite (yapılabilirlik) raporu hazırlattırılmıştır. Daha sonra Bakanlığa birçok başvurular yapılmış ve biri 149 000 TL diğeri 363 000 TL tutan bu iki raporun ödeme izni alınmıştır. Ama, firmanın eski niteliği bilindiğinden ve Bakanlık tarafından reddedilmiş olmasından dolayı raporlar okunmadan bir rafa kaldırılmıştır.

Ayrıca, İETT'nin Elektrik Teknik ve Müşteriler Dairelerinin Yeniden Düzenlenmesi Etüdü 2,8 milyon liraya Fransız Electricité de France firmasına ihale edilmiştir. Fakat Fransız uzmanlar mevcut şebekeyi bile tanımada güçlük çekmişlerdir.

Diğer yandan Dünya Bankası kredisi ile birlikte Sofrelec Firması yeniden devreye girmiş ve 1969 etüdünün yeniden düzenlenmesi ve günün koşullarına uydurulması için 402 bin liraya bir özetleme etüdü hazırlamıştır. Böylelikle Fransız firmalarına toplam 5 131 000 TL par/t verilmiş, buna karşılık İstanbul enerji sorunu için olumlu hiçbir adım atılmamıştır.

Bütün bunların üstüne de, çok sık sözü edilen Dünya Bankasının 14 milyon dolarlık kredisinin 9,3 milyon lirası yine proje işleri için dış ödeme olarak ayrılmıştır.

5. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sorun çok yanlı ve herkesi rahatsız eden bir sorun olduğu için çok yanlı ve çok çeşitli öneriler vardır. Bunlar arasında soruna örgütsel anlamda en yakın olan TEK ve İETT ile örgütsel olarak öneriler geliştiren ve bu önerileri uzmanları tarafından dile getiren Sanayi Odasının önerilerini öncelikle inceleyeceğiz.

5.1. İETT'nin önerileri:

Enerji konusunda Türkiye'de genel bir seferberlik ilanı gereklidir. Bu seferberlik döneminde yapılması gereken şunlardır (3).

1. TEK, Devlet Su İşleri ile beraber bir taraftan hidrolik santraller kurmaya devam etmelidir. Bu arada bölgesel olarak da küçük su potansiyellerini değerlendirmek üzere küçük su türbinleri kurulmalıdır.
2. TEK, kömür ve linyite dayalı santraller kurmayı planlamalı ve kuralmalıdır. Önemli linyit rezervleri kamulaştırılmalıdır.
3. Rafinerilerin yanında fuel-oil ile işleyen emniyet santrali arı ve yedek santraller kurulmalıdır.
4. bölgesel idarelerin bazılarında kendi bölgeleri için yedek ve emniyet santralleri kurma izni verilmelidir.
5. özel sermayeye belli şartlar altında ve enerjisini TEKE veya diğer kamu kuruluşlarına satma kaydıyla santral kurma izni verilmelidir.
6. Yabancı sermayeye belli şartlar altında TEKE veya diğer kamu kuruluşlarına enerji satması şartıyla atom veya diğer santraller kurma izni verilmelidir.

5.2. Sanayi Odası Uzmanlarının önerileri: (4)

1. Devlet, İstanbul'a yapacağı yardım ve göstereceği ilgide bölgenin ülke ekonomisindeki yerini ve katkısını ölçü olarak almalıdır.
2. İstanbul, enterkonekte sistem içinde olmakla beraber üretim, finans ve yönetim bakımından özel veya serbest bölge statüsüne kavuşturulmalıdır. Böylece halka hisse senedi satarak elektrik üreten şirketler kurmak mümkün olabilecektir (5).
3. Sanayi bölgelerinde hazır yedek santral kurulmalıdır. Bölgedeki sanayi için acil ihtiyacını karşılayacak 300'er MW'lık iki fuel-oil santrali Anadolu ve Trakya yakasına kurulmalıdır.
4. TEK ile İETT arasındaki sorumlulukları ve ilişkileri belirleyip düzenleyen tedbirler alınmalıdır. İETT'nin etkili ve verimli hizmet görmesini engelleyen mevzuat değiştirilmelidir.
5. Bulgaristan'dan enerji alınmalıdır.

5.3. Türkiye Elektrik Kurumunun önerileri:

1. Büyük gecikmelerle çıkan TEK kanunu yetersizdir. TEK'i üretimde, iletimde ve dağıtımda daha etkili kılacak bir yasa getirilmelidir.
2. Uzun vadede, bütün üretim, iletim ve dağıtım hizmetleri TEK elinde toplanmalıdır.
3. İETT bünyesinde birarada olan elektrik, ulaşım ve gaz hizmetleri birbirinden ayrılmalıdır.
4. İETT, İstanbul belediyesine bağlı olduğu için

elektrik hizmetlerini sadece İstanbul belediyesi sınırları içinde yürütmelidir.

5. İETT, TEK'e olan borçlarını zamanında ödemelidir.

Yukarıda sıraladığımız çözüm önerilerinden İETT ve Sanayi Odasına ait olan önerilerin çoğuna katılmak mümkün değildir. Çünkü, şimdiki kadar yaptığı tahribatın ne olduğu çok açık olan yabancı sermaye yeniden davet edilmektedir. Sözümona, bir de "TEK'e ve diğer kamu kuruluşlarına enerji satma" şartı getirilmektedir. Böylesine bir şart olsa yabancı sermayenin arayıp da bulamayacağı bir şart olacaktır. Çünkü, bu şart ile yatırım yapılmadan devlet daireleri gibi koskoca bir müşteri garanti edilmiş olacaktır. Bunun dışında öneriler de, enerji sektörünü yabancı sermayenin eline terk etme niyetleri açıkça belirtilmektedir. Ayrıca, Türkiye gerçeklerine ters düşen ve artık yanlışlığı milyarlarca liralık kayıplarla anlaşılmalı olan fuel-oil santralleri önerileri yenilenmektedir. İstanbul ve bazı bölgelere serbestlik önerilmekte, bu sektörde zaten var olan anarşik yapı biraz daha körüklenmektedir. Bu yüzden de gerçekten kısa ve uzun vadeli çözüm getirici öneriler değildir.

6. ÖNERİLERİMİZ ve SONUÇ

Enerji sorunu ile yakından ilgili bu üç kurunun önerilerinin eleştirilerini de içeren ve Türkiye'nin gerçeklerine ve halk yararına olduğuna inandığımız önerileri bu bölümde sıralıyacağız. Ancak yazının ilk girişinde değindiğimiz bir konuyu biraz daha açarak burada tekrarlamak istiyoruz. İstanbul'un elektrik sorununa ilişkin olarak kısa ve uzun vadeli öneriler geliştirilebilir» Bunu da yapmaya çalışacağız. Ancak, sürekli olarak akıldan tutulması gereken bir gerçek vardır. Bu, İstanbul'un enerji sorununun da kendine özgü bir politikası olduğu ve genel ülke politikasından ayrılmıyacağı gerçeğidir. Sorunun nihai çözümü siyasal tercihlere dayalıdır. Dışa bağımlı olmayan bir enerji politikası, siyasal tercih sorunudur. Dünya Bankasına karşı çıkmak, bir siyasal tercih sorunudur. Enerji Ajansına karşı çıkmak, İstanbul elektrik idaresini yabancı sermayeye ve özel sermayeye devretme önerisine karşı çıkmak, mevcut ekonomik yapının temelindeki anarşik karaktere karşı çıkmak, dengesiz ve plansız bir gelişmeye karşı çıkmak, İstanbul'daki anarşik kentleşme olgusuna karşı çıkmak, hep siyasal tercih sorunudur. Halkın enerji sorununa gerçekçi ve onun yararına bir çözüm getirmek, bir siyasal tercih sorunudur. Ve bugün yapılmış olan siyasal tercihler halk yararına bir işleyişi getirmemektedir. Halkımızın, tüm sorunlarına olduğu gibi enerji sorunlarına da sahip çıkması ile sorunun nihai çözümü bulunacaktır.

Bütün bunların bilincinde olarak, yine de kısa ve uzun vadeli çözüm önerileri Retirmek gereklidir.

6.1. Uzun Vadeli Çözüm önerileri:

- Genel olarak Türkiye'de, özel olarak da İstanbul'daki enerji alanında yetki ve sorumlulukların hangi kurumlara ait olduğu çok net bir biçimde tanımlanmalıdır. Mevzuattaki karmaşıklık giderilmelidir. Bunu yaparken, TEK'nun merkezi bir örgüt olması ve bölgesel kurumlarla, belediyelerle, İETT ile ortaklaşa ve koordineli bir

işleyiş içinde olması hedeflenmelidir. İETT'nin sadece İstanbul Belediyesi sınırlarından sorumlu bir alt birim halinde işletilmesi sağlanmalıdır.

- Enerjinin Karakteri gereği üretim, iletim ve dağıtım bir bütündür. Bu bütünsellik uygulamada yansımalıdır. TEK yasası değiştirilmeli, TEK üretimde, iletimde ve dağıtımda merkezi ve etkin bir örgüt haline getirilmelidir. Bu arada TEK'in denetimi altında bölgesel birimler oluşturulmalı, bu birimler arasında koordinasyonu sağlayıcı yasa değişiklikleri getirilmelidir. TEK aynı zamanda yatırımları gerçekleştirilebilen bir örgüt olmalı ve gümrük muafiyeti, vergi indirimi gibi kolaylıklardan yararlanmalıdır. Bu niteliğe bürünecek bir örgütün sağlıklı bir şekilde işlemini sağlayacak demokratik bir mekanizma TEK içinde gerçekleştirilmelidir.
- İETT'nin büyük bir finansman sorunu vardır. Özellikle elektrik bölümü için gerekli yatırımları engelleyen bu güçlük giderilmelidir. Bu yolda ilk adım olarak, bugün İETT bünyesinde birlikte olan elektrik, gaz ve ulaşım hizmetleri ayrılmalıdır. Elektrik bölümünün kazancının diğer bölümlerin kaybına kapatılması engellenmelidir. Elektrik bölümü ayrı bir birim olarak kazancını yatırımlara yöneltebilen bir niteliğe kavuşturulmalıdır.
- İstanbul şebekesi artan ihtiyacı karşılayacak düzeye çıkarılmalıdır. Bakım ve onarım hizmetleri geliştirilmelidir. Trafo merkezlerinin, havai hatların periyodik bakımları, yük dağıtım hizmetleri, röle sistemlerinin denetimi değiştirilmelidir. Şebeke geriliminin tümüyle 220 volta çevrilmesi hızlandırılmalıdır.
- Elektrik idaresinin hizmetlerini tutarlı bir şekilde yürütmeyi sağlayacak bir personel politikası izlenmelidir. Teknik personel de dahil olmak üzere tüm personelin sendikal haklara kavuşturulması sağlanmalıdır. İETT idaresi demokratikleştirilmelidir. Sadece genel müdürün atadığı bir yönetimin yerine, çalışanların katıldığı bir yönetim sistemi getirilmelidir.
- İETT'nin ihtiyacı olan proje, planlama ve araştırma işleri Türkiye'de yaptırılmalıdır. Mevcut üniversiteler, Elektrik İşleri Etüt İdaresi bu konuda yeterli olduklarını, bizzat İETT'nin kendisine kanıtlamışlardır. Bunun yanında yabancı firmalar da bu alandaki yetersizliklerini kanıtlamışlardır. Türkiye'de yaptırılan araştırmalar ve programların uygulaması geciktirilmeden uygulanmalıdır.
- Sadece İstanbul'u hedef alan ve özellikle fuel-oil fiyatlarının sürekli arttığı bir ortamda fuel-oil santralleri gerçekleştirmeyi hedef alan hiçbir karara evet denilmemelidir. Sorunun, Türkiye'de mevcut ve çok az bir oranda yararlanılabilen su ve kömüre dayalı bir enerji politikası içinde ele alınması sağlanmalıdır.
- "En pahalı enerji olmayan enerjidir" demogojisine kapılarak enerji sorunu yabancı sermayeye ve özel sermayeye bırakılmamalıdır. Daha 1950'lerde geliştirilmeye çalışılan anonim şirket önerilerinin halkın çıkarlarına ters düşen bir öneri olduğu vurgulanmalıdır. Sadece "daha fazla kâr yapmayı" tabiatı gereği isteyen özel sermayenin eline bırakılan her alan gibi enerji alanı da daha karmakarışık bir duruma girecektir. Genel olarak halkın çıkarlarına ters düşen her türlü

karar alınabilecektir. Montaj sanayi politikasına benzer bir politika ile fuel-oil santralleri politikasının özel sektör tarafından uygulanmamasına hiç kimse garanti edemez. Bunun yarında, yabancı sermayenin şimdiye kadar yaptığı tahribat yeterlidir. Buna yeni yıkımlar eklemek halkın yararına bir öneri değildir. Bütün bunlar göz önüne alınarak Dünya Bankası ile ilgili anlaşmalar fesh edilmeli, anonim şirket önerilerine karşı durulmalıdır.

6.2. Kısa Vadeli Çözüm önerileri:

Bu öneriler daha çok İstanbul'daki enerji talebinin hızla artışını önleyici ve enerji tüketiminde daha tutumlu olmayı sağlayıcı ve halkın yaşamını daha az etkileyici nitelikte önerilerdir.

- İETT'nin Türkiye'nin toplam sanayiinin % 60'ını barındıran İstanbul'daki sanayileşme hızı yavaşlatılmalı, yatırımların Anadolunun diğer bölgelerinde gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Çifte tarife sistemi uygulanmalıdır. Fazla enerji kullandıktan daha çok para alınmalı bu yolla enerji israfı önlenmelidir.
- Çalışma saatleri yaygınlaştırılmalıdır. Vardiya sayıları artırılmalıdır. Enerji tüketimi 24 saate mümkün olduğu kadar eşit olarak yaygınlaştırılmalıdır.
- Enerji kayıplarını ve kaçak enerji alımını gidereci tedbirler alınmalıdır. Gecekonduklara iskan izni olmadan enerji verilmeli ve bu yolla kaçak enerji alımı önlenmelidir.
- Üretimde doğrudan hiçbir katkısı olmayan reklam lambaları kaldırılmalıdır. Reklam lambalarına enerji verilmemelidir.
- Elektrik kısıntıları yapılacaksa, bu kısıntılar günün değişik saatlerine dağıtılmalıdır.

Üretimde dönük olmayan ve sadece enerji tüketimine ilişkin bu öneriler belli kazançlar getirebilir. Tıpkı yaz ve kış saati uygulamaları gibi. Ama bunlar gerçeğe anlamda ve köklü çözüm önerileri değildir. Temelde ekonomi politik anlayış belirli olacaktır. Bir zamanlar bir enerji bakanının ve her zaman da sanayicilerin dediği gibi "en pahalı enerji olmayan enerjidir" anlayışı "kimin için en pahalı" sorusuna cevap vermemektedir. Veremez de. Oysa, en pahalı enerji, doğrudan veya dolaylı olarak halkın sırtına yük bindiren enerjidir. En ucuz enerji, halkın saptayacağı enerji politikası ile elde edilecektir.

KAYNAKLAR

- (1) İstanbul'un Elektrik Sorunu, Dr.Y.Müh. Bülent Korbu, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 110.
- (2) Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları.
- (3) İstanbul'un Elektrik Sorunu, Saffet Gürtav, İETT Genel Md, İst.1975.
- (A) İstanbul'un Elektrik Sorunu panel konuşmaları, Y.Elk.Müh. Ömer Alageyik, Sanayi Odası Temsilcisi.
- (5) İstanbul'un Elektrik Sorunu, Dr.Y.Müh. Bülent Korbu, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 110.